

The Effect of Social Capital on Economic and Political Development

Farhad Babakhani^I, Reza Azimi^{II}

<https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2023.24651.1990>

Received: 2021/07/28; Accepted: 2022/01/18

Type of Article: **Research**

Pp: 9-28

Abstract

The main question of this research is about the optimal level of social capital in a society. In this regard, considering utility as development and relying on secondary analysis using different databases (the global database and human development report), we investigate the relationship between social capital, economic development, and political development. This relationship has been clearly approved both theoretically (there are a lot of theories about the relationship between the mentioned variables in the research literature) and experimentally (Pearson correlation test and Partial Pearson correlation test). In the second step, we investigated the level of social capital that is necessary for economic and political development. To answer this question, first the cutoff point of social capital was determined by ROC test, and then, the components of development were compared at each of the cutoff points. According to ANOVA, only high levels of social capital can significantly influence the development components. **Keywords:** Social Capital, Economic Development, Well-being, Rule of Law, Freedom.

I. Researcher at Shahr Danesh Legal Research Institute, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: babakhani@sdil.ac.ir

II. Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Literature and Human Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Citations: Babakhani, F. & Azimi, R., (2024). "The Effect of Social Capital on Economic and Political Development". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 12(23): 9-28. doi: 10.22084/csr.2023.24651.1990

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_5387.html?lang=en

1. Introduction

Over the past two decades, the term “social capital” has become significantly highlighted in academic literature. Politicians consider this concept as a requisite of democracy. Economists discuss its effect on economic development. Lawyers consider that as a fundamental tool for promoting the rule of law, and sociologists approve its undeniable effect on social cohesion. So, regular and careful investigation of social capital is nowadays one of the research plans in many countries which conduct national or international surveys (OECD measurement of social capital, global social capital survey, social capital in the UK, measuring social capital in Australia, etc.) to control the issue of social capital.

A review of authentic domestic researches on social capital suggests the undesirable situation of this fundamental factor in the Iranian society. In 2015, the Ministry of interior reported the level of social capital 10.96 (out of 20 scores). According to the social capital report of the Iranian broadcasting organization in 2017, this score decreased by 9.23, and it has reached 8.9 in 2018 (the third social capital report of the Ministry of interior) and 8.96 in 2019 (the second social capital report of the Ministry of interior).

2. The main questions

This research aims to answer two major questions:

1. Is social capital significantly effective in economic and political development?
2. If it is so, what is the least necessary level of social capital to influence the mentioned variables? Is a minimum level of social capital sufficient for development?

3. Materials and Methods

This research has adopted the approach of secondary analysis (by using different databases) to answer the research questions.

Economic development was studied in terms of economic quality, living conditions, and market access. Political development was also studied in terms of the rule of law, personal freedom, safety and security. Social capital is also

studied in terms of social participation, social trust, and altruism. The data of economic and political development was derived from www.properity.com (it should be noted that this website does not collect the information and it only refers to the relevant resources). The economic indices have been collected from the World Bank, the personal freedom indices have been collected from the Freedom House, health indices have been collected from the WHO, and the rule of law indices have been collected from the Worldwide Governance Indicators. Meanwhile, the data of social capital has been derived from the World Value Survey.

According to the level of analysis (countries) of the current research, the sampling method was somewhat different from the usual surveys. Due to the importance of the development of the countries, it was tried to select a number of equal proportions for analysis by considering the human development index as the basis of sampling from all categories of this index.

In this way, according to the limitation of international data, it was decided to examine at least 20 countries from each class of human development index (very high, high, medium and low). The final examined sample reached 105 countries.

4. Conclusion

To answer the first question, according to Pearson correlation test, the social capital variable has a significant correlation with all economic and political development indicators; it means that this factor affects economic and political development. According to the results of Partial Pearson correlation, the correlation between economic and political development has become less significant by controlling social capital, i.e. a part of the correlation between these two variables depends on social capital.

The second question is also answered by statistical tests. Based on ROC test, social capital was classified into three classes including the low, medium, and high levels, and the effect of each level was studied on economic-political development. According to ANOVA, only the highest levels of social capital can be effective in economic-political development. So, the social capital scores at the low and medium levels are not so effective in development.

In terms of statistics, it can be claimed that there is a nonlinear relationship between social capital and economic-political development.

Acknowledgments

We are grateful to the referees and the internal manager of the Journal of Contemporary Sociological Research.

Observation Contribution

The participation of both Authors in writing the article was equal (50%).

Conflict of Interest

According to this agreement, the responsible author of the article declares on behalf of the other Authors that in relation to the publication of the submitted article, they are fully free from the challenges of publishing ethics such as plagiarism, misconduct, falsification of data or sending and Double publication has been avoided. In addition, there are no commercial interests for the publication of this work, and the Authors have not received any money from the institution or a third party for presenting their work.

اثر سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی و سیاسی

فرهاد باباخانی^I، رضا عظیمی^{II}

شناسه دیجیتال (DOI): 10.22084/CSR.2023.24651.1990

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۸

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۸-۹

چکیده

پرسش اصلی پژوهش حاضر در مورد میزان مطلوب سرمایه اجتماعی در جامعه است. در این راستا با تعبیر مطلوبیت به توسعه، در ابتدا با اتکا به روش تحلیل ثانوی و با استفاده از داده‌هایی از بانک‌های مختلف اطلاعاتی (بانک جهانی، گزارش توسعه انسانی)، به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و دو متغیر توسعه اقتصادی و سیاسی پرداخته شد. مطابق ادبیات نظری، در بُعد اقتصادی سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهمی در دسترسی بهتر به اطلاعات، کاهش رفتارهای فرصت طلبانه، کاهش هزینه‌های معاملات، تأمین امنیت مالکیت و... ایفا می‌کند؛ در بُعد سیاسی نیز سرمایه اجتماعی از طریق آموزش تساهل، مسئولیت‌پذیری، تقویت روحیه کنش جمعی افراد را قادر می‌سازد تا مشکل هم‌سویی و تعارضات را راحت‌تر بین خودشان حل و فصل کنند. از این طریق آن‌ها غالباً قدرت کافی برای ایستادگی در مقابل نخبگان سیاسی را خواهند داشت. آزمون تجربی نیز (آزمون‌های آماری هم‌بستگی پیرسون و هم‌بستگی جزئی پیرسون) این ارتباط را به وضوح تأیید کرد. گام دوم بررسی این نکته بود که چه سطحی از سرمایه اجتماعی جهت تأثیرگذاری بر توسعه اقتصادی و سیاسی ضروری است. جهت پاسخ‌گویی به این پرسش، در ابتدا نقاط برش سرمایه اجتماعی به وسیله آزمون آماری ROC مشخص شد و سپس میزان هر یک از شاخص‌های توسعه در هر یک از این نقاط برش با یک‌دیگر مقایسه شد. مطابق آزمون آماری آنالیز واریانس، سرمایه اجتماعی صرفاً در بالاترین سطوح بر روی شاخص‌های توسعه تأثیرگذاری مثبت معنی‌دار دارد.

کلیدواژگان: سرمایه اجتماعی، توسعه اقتصادی، کیفیت زندگی، حاکمیت قانون، آزادی فردی.

I. پژوهشگر پژوهشکده حقوقی شهر دانش، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Email: babakhani@sdi.ac.ir.
II. استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۱. مقدمه

طی دو دهه گذشته، مفهوم «سرمایه اجتماعی» در ادبیات علمی، جایگاه ویژه‌ای یافته است. اندیشمندان علم سیاست آن را پیش‌شرط رشد دموکراسی می‌دانند (پکستن، ۲۰۰۲؛ هابرماس، ۱۹۸۹؛ کالهن، ۱۹۹۳؛ کلمن و همکاران، ۱۹۵۶)، اقتصاددانان از تأثیر آن بر توسعه اقتصادی سخن می‌گویند (آشیم، ۲۰۰۳؛ بوشما، ۲۰۰۵؛ پوتنام، ۱۹۹۳)، حقوق‌دادان آن را ابزاری بسیار مهم در رشد حاکمیت قانون می‌دانند (رزنگلد و همکاران، ۲۰۰۱؛ مسنر و همکاران، ۲۰۰۴؛ چاملین و همکاران، ۱۹۹۷) و جامعه‌شناسان تأثیر آن را بر انسجام اجتماعی انکارناپذیر می‌دانند (فورست و همکاران، ۲۰۰۱)؛ از این‌رو، بی‌جهت نیست که سنجش منظم و دقیق سرمایه اجتماعی امروزه جزو برنامه‌های تحقیقاتی بسیاری از کشورها بوده و آن‌ها تلاش دارند از طریق پیمایش‌های ملی یا بین‌المللی (سرمایه اجتماعی کشور عضو «او ای سی دی»^۲، پیمایش جهانی سرمایه اجتماعی^۳، پیمایش سرمایه اجتماعی در بریتانیا^۴، سنجش سرمایه اجتماعی در استرالیا^۵ و...) نبض سرمایه اجتماعی را در دست داشته باشند. مروری بر تحقیقات معتبر داخلی سرمایه اجتماعی حاکی از وضعیت نه‌چندان مناسب این عامل بسیار با اهمیت در جامعه ایران است. مرکز ملی رصد اجتماعی وزارت کشور در سال ۱۳۹۴ ه.ش. میزان سرمایه اجتماعی را ۱۰/۹۶ (از ۲۰ نمره) گزارش می‌کند. مطابق گزارش سرمایه اجتماعی مرکز تحقیقات صدا و سیما در سال ۱۳۹۶ ه.ش. این عدد ۹/۲۳ تقلیل یافته و در سال ۱۳۹۷ (گزارش موج سوم سرمایه اجتماعی مرکز رصد اجتماعی وزارت کشور) به عدد ۹/۸ و در سال ۱۳۹۸ ه.ش. (بنا به گزارش موج دوم سرمایه اجتماعی مرکز تحقیقات صدا و سیما) به عدد ۸/۹۶ رسیده است.

آیا با کنار هم قرار دادن این دو نکته (ارتباط تئوریک سرمایه اجتماعی با ابعاد مختلف توسعه و پایین بودن سرمایه اجتماعی در ایران) می‌توان بخشی از رشد پایین اقتصادی در ایران را به پایین بودن سرمایه اجتماعی نسبت داد؟ آیا می‌توان به همین ترتیب فقدان دموکراسی و سطح بسیار نازل حاکمیت قانون را نیز با این عامل مهم اجتماعی در ارتباط داشت؟ سیاست‌گذاران اجتماعی با چه اطمینانی می‌توانند جهت حل مسائل اجتماعی بر روی این عامل سرمایه‌گذاری کنند؟

تحقیقات بسیاری را می‌توان مثال زد که هرکدام با روش خاص خود بخشی از پرسش‌های فوق را پاسخ می‌دهند (در ادامه به برخی از مهم‌ترین این تحقیقات اشاره خواهد شد). اما از آنجا که این پرسش‌ها در یک راستا قرار دارند، لازم است به صورت منسجم و طی یک تحقیق واحد و در ارتباط با یک‌دیگر پاسخ داده شوند. پژوهش حاضر تلاشی است در این راستا. در ادامه پس از شفاف‌سازی فوق، تلاش خواهد شد تا به صورت سیستماتیک به آن‌ها پاسخ داده شود.

پرسش‌های پژوهش: پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به دو پرسش اصلی است.

پرسش اول، آیا سرمایه اجتماعی در فرآیند توسعه اقتصادی و سیاسی دارای تأثیر معنی‌دار است؟ پاسخ‌گویی به این پژوهش در سه مرحله انجام خواهد یافت.

- سطح اول، بررسی ادبیات نظری: در این قسمت به مرور نظریاتی خواهیم پرداخت که بر رابطه ابعاد مختلف توسعه و سرمایه اجتماعی تأکید می‌کنند.

- سطح دوم، ادبیات تجربی (تحقیقات پیشین): در این قسمت به مرور تحقیقاتی خواهیم پرداخت که به نوعی ارتباط این دو مفهوم را به صورت تجربی مورد بررسی قرار داده‌اند. در این بخش تلاش خواهد شد از میان خیل عظیم تحقیقات به چند مورد از معتبرترین آن‌ها اشاره شود.

- سطح سوم، بررسی تجربی مبتنی بر آمار و ارقام موجود: در این قسمت با اتکا به داده‌های سطح کلان، نحوه ارتباط این دو مفهوم با استفاده از آزمون‌های آماری هم‌بستگی و هم‌بستگی جزئی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

پرسش دوم، مربوط به حد مفید بودن این مفهوم می‌باشد. به عبارتی پرسش این است که اگر سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی و سیاسی تأثیرگذار است، حداقل میزان سرمایه اجتماعی لازم جهت تأثیرگذاری مطلوب بر این دو عامل چه قدر است؟ مثلاً آیا برخورداری حداقلی از سرمایه اجتماعی جهت رشد اقتصادی کفایت می‌کند؟ رویکرد عامیانه در مواجهه با چنین پرسش در نظر گرفتن حد وسط طیف نمره‌دهی است؛ مثلاً اگر عدد مربوطه در بازه ۰ تا ۲۰ باشد، غالباً عدد ۱۰ را به عنوان متوسط قابل قبول ارزیابی می‌کنند. با این روش عدد ۱۰/۹۶ به عنوان میانگین سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۴ قابل قبول است و عدد ۹/۸ به عنوان میانگین سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۷ غیرقابل قبول. آیا واقعاً این قضاوت درست است؟

شاید بتوان با یک مثال ملموس‌تر این مسأله را به خوبی توضیح داد. فرض کنید تحقیقی میزان قانون‌گرایی را در جامعه فرضی (در بازه ۰ تا ۲۰)، ۱۲ به دست دهد. آیا هم‌چنان می‌توان با توسل به این اصل کلی، ادعا کرد این میزان از قانون‌گرایی برای یک جامعه قابل قبول است؟ جواب به این پرسش منفی است؛ چراکه قانون‌گرایی ۶۰٪ در یک جامعه قطعاً برای برقراری نظم کافی نیست. حتی درصدی بسیار کمتر از ۴۰٪ عدم قانون‌گرایی نیز می‌تواند موجب بی‌نظمی و آشوب گسترده در جامعه شود. این برداشت در مورد مسائلی نظیر: اعتیاد، خودکشی، بیکاری و بسیاری از عوامل اجتماعی دیگر نیز صادق است؛ از این رو، باید گفت اولاً حداقل و حداکثر میزان قابل قبول در مورد بسیاری از عوامل اجتماعی در عمل بسیار متفاوت از نمره‌ای است که مدیران کشور

سعی در قبولاندن آن به مردم دارند؛ ثانیاً این بازه بسته به نوع عامل و شرایط اجتماعی هر جامعه می‌تواند متغیر باشد.

پاسخ‌گویی به این پرسش در دو گام اصلی انجام خواهد یافت؛ در گام اول، به بررسی ارتباط سرمایه اجتماعی با توسعه اقتصادی و سیاسی^۶ پرداخته می‌شود و سپس تلاش خواهد شد تا این ارتباط به لحاظ تجربی نیز مورد آزمون قرار گیرد.^۷ در گام دوم، با استفاده از آزمون ROC نقاط برش سرمایه اجتماعی را متناسب با هر یک از متغیرهای وابسته مشخص کرده و در نهایت به مقایسه تأثیرگذاری سطوح مختلف سرمایه اجتماعی به لحاظ تأثیرگذاری بر شاخص‌های مختلف توسعه، پرداخته خواهد شد.

۲. چارچوب نظری و پیشینه پژوهش

جهت روشن‌تر شدن نحوه ارتباط سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی و سیاسی در درجه اول به مرور نظریات مربوطه پرداخته و سپس به پاره‌ای از تحقیقات تجربی انجام یافته در این زمینه اشاره خواهد شد.

۱-۲. نظریات سرمایه اجتماعی

به تاسی از «کلمن»، سرمایه اجتماعی را می‌توان مجموعه خصایبی از روابط انسانی دانست که عملکرد انسان‌ها را در ساختار اجتماعی تسهیل می‌کنند (کلمن، ۱۹۸۸). با این تعریف از سرمایه اجتماعی در ادامه به طور خلاصه به بررسی برخی تئوری‌هایی خواهیم پرداخت که ارتباط این مفهوم را با ابعاد متعدد توسعه مورد بررسی قرار داده‌اند. - توسعه اقتصادی: موضوع دخالت سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی ناشی از دو انتقاد عمده به رویکرد کلاسیک توسعه اقتصادی بود که این نوع توسعه را صرفاً با عوامل فیزیکی و اقتصادی تبیین می‌کرد.

- انتقاد اول این بود که اگر توسعه اقتصادی صرفاً محصول منابع مادی و فیزیکی است؛ چرا با وجود دسترسی نسبتاً برابر برخی کشورها به منابع، تکنولوژی و بازار فروش محصولات، سطح توسعه اقتصادی آن‌ها یکسان نیست؟

- دوم این‌که چرا غالباً رشد اقتصادی حاصل از عوامل مادی (بدون عوامل اجتماعی و فرهنگی) پایدار نبوده و غالباً همراه با نابرابری، بی‌عدالتی، تضادهای اجتماعی و بحران‌های زیست‌محیطی و... است؟ (بارو و مک‌کلیر، ۲۰۰۲؛ گوسیو و همکاران، ۲۰۰۶). منتقدان رویکرد کلاسیک معتقدند تقلیل انسان به اقتصاد و تقلیل رفتارهای وی به رفتار عقلانی محض، نادرست‌ترین تعبیر است. اگر توسعه صرفاً به معنای افزایش تولید ناخالص ملی نیست و مفاهیمی نظیر رفاه شهروندان را نیز دربر می‌گیرد؛ لذا باید

گفت عوامل اجتماعی و فرهنگی، هم وسیله و هم هدف توسعه محسوب می‌شوند (سن، ۱۹۹۹؛ فوکویاما، ۲۰۰۱؛ گرانوتر، ۱۹۸۵؛ هریسون و هانتینگتون، ۲۰۰۰). طرف‌داران این رویکرد معتقدند سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهمی در دسترسی بهتر به اطلاعات، کاهش رفتارهای فرصت‌طلبانه، پاسخ‌گو کردن نظام سیاسی، کاهش هزینه‌های معاملات، تأمین امنیت در مقابل ریسک و عدم تعین‌ها ایفا می‌کند، عامل‌هایی که همگی برای رشد یک سیستم اقتصادی ضروری هستند (کلمن، ۱۹۸۸؛ پاتنام، ۱۹۹۳؛ فوکویاما، ۱۹۹۹؛ پکستن، ۲۰۰۲).

- رفاه: به لحاظ نظری سرمایه اجتماعی به طرق مختلف بر رفاه شهروندان تأثیرگذار است. مشارکت اجتماعی می‌تواند فرصت‌هایی را برای افراد در راستای یادگیری مهارت‌های جدید به وجود آورد و از این طریق به نوعی فرد را به منابع مالی بیشتری وصل کند. «پوتنام» (۲۰۰۲) معتقد است؛ آن دسته از شهروندانی که از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند، بالتبع به واسطه حمایتی که از طریق این سرمایه اجتماعی دریافت می‌کنند، از سلامت جسم و روان بیشتری نیز برخوردار خواهند بود. «سولیوان» از تأثیر سرمایه اجتماعی بر امید به زندگی سخن می‌گوید و معتقد است نرخ مرگ‌ومیر در جوامعی که سرمایه اجتماعی بالایی دارند، نصف یا یک-سوم جوامعی است که سرمایه اجتماعی ضعیف‌تری دارند (سولیوان و همکاران، ۲۰۰۸).

- حکمرانی خوب و دموکراسی: «دوتوکویل» (۱۹۸۶)، «جان استوارت میل» (۱۹۶۸) و «پوتنام» (۲۰۰۰) از مهم‌ترین افرادی هستند که از رابطه سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب سخن گفته‌اند؛ آن‌ها معتقدند مشارکت اجتماعی شهروندان و شکل‌گیری تعاملات مستمر گروهی می‌تواند عادت به مشارکت و همکاری تیمی، مهارت‌های عملی نظیر: صحبت در جمع، یا نامه‌نگاری، برگزاری جلسات، سازماندهی پروژه‌ها و مناظرات عمومی، را به افراد آموزش دهد. این مهارت‌ها افراد را قادر می‌سازد تا بر مشکلات جمعی راحت‌تر غلبه کنند. به زعم «پکستن» (۲۰۰۲؛ ۲۵۷) سرمایه اجتماعی می‌تواند از طریق آموزش تساهل، مسئولیت‌پذیری، تقویت روحیه کنش جمعی به تقویت دموکراسی کمک کند. «مولر» معتقد است سرمایه اجتماعی و تعاملات مستمر افراد را قادر می‌سازد تا مشکل هم‌سویی و تعارضات را راحت‌تر بین خودشان حل و فصل کنند. از این طریق آن‌ها غالباً قدرت کافی برای ایستادگی در مقابل نخبگان سیاسی را خواهند داشت (۱۹۹۴؛ ۶۳۸). در این شرایط نظام سیاسی با این آگاهی که عملکردشان تحت نظارت نظام اجتماعی است، غالباً کمتر تخطی خواهند کرد. در صورت بالا بودن سرمایه اجتماعی یک نظام اجتماعی می‌تواند حتی در بدترین شرایط سرکوب نیز مقاومت کند (فاتون، ۱۹۹۵؛ اسکات، ۱۹۹۰).

۲-۲. پیشینه پژوهش

همان‌گونه که گفته شد، ارتباط سرمایه اجتماعی و توسعه، صرفاً در سطح تئوری نبوده و تحقیقات تجربی بسیاری این موضوع را نشان داده‌اند؛ در ادامه به مرور برخی از این تحقیقات پرداخته خواهد شد.

- «آنیل روپاسینغا» (۲۰۰۰) در تحقیقی با عنوان «سرمایه اجتماعی و رشد اقتصادی»، رابطه این دو متغیر را در ۱۰۵ کانتی در ایالات متحده مورد بررسی قرار داده است. مطابق نتایج آزمون رگرسیون خطی، بین این دو متغیر، رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ به این معنی که در آن دسته از کانتی‌هایی که سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردار بودند، میزان GDP سرانه در طی زمان رشد بیشتری داشته است.

- «پل وایتلی» و همکاران (۲۰۰۰) در تحقیقی با عنوان «رشد اقتصادی و سرمایه اجتماعی» با نمونه‌ای به حجم ۳۴ کشور (در بازه زمانی ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۲ م.) به این نتیجه رسیدند که سرمایه اجتماعی دست‌کم تأثیری به اندازه سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی دارد؛ چراکه آن نوع هنجارهایی که انباشت ثروت و تحرک اجتماعی را ترغیب می‌کنند، در نهایت می‌توانند به عنوان نوعی سرمایه اجتماعی، منجر به رشد اقتصادی شوند.

- «دال ویجتار» و همکاران (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی و رشد اقتصادی در مناطق اروپا» به دنبال بررسی تأثیر جداگانه دو نوع سرمایه اجتماعی پل‌زنده و پیوندی بوده‌اند. این مطالعه در ۱۹۰ منطقه از ۲۲ کشور اروپایی انجام یافت. نتایج مطالعه حاکی از این بود که سرمایه اجتماعی پل‌زنده در مناطقی که توسعه بیشتری پیدا کرده بودند، به مراتب بالاتر بود. این عامل تأثیری تقریباً معادل سرمایه انسانی بر توسعه مناطق مختلف در اروپا داشته است.

- «پاملا پکستون» (۲۰۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی و دموکراسی» با اتکا به داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانیان در بیش از ۶۰ کشور جهان به مطالعه رابطه این دو مفهوم می‌پردازد. مطابق نتایج تحقیق مشارکت مدنی و انجمنی (به عنوان شاخص سرمایه اجتماعی) در آن دسته از انجمن‌هایی که به اجتماع بزرگ‌تر متصل هستند تأثیر مثبتی بر دموکراسی دارد، در حالی که انجمن‌های کوچک و منزوی دقیقاً تأثیر معکوسی بر دموکراسی می‌گذارند.

- «بو روستین» (۲۰۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی در دولت رفاه دموکراتیک» از ارتباط بسیار وثیق این دو عامل خبر می‌دهند؛ او معتقد است؛ حلقه روابط غیررسمی در جذب افراد در گروه‌های کوچک مخالف نظام سیاسی و اعتراضات سیاسی نقش بسیار پررنگی دارند. شکل‌گیری این حلقه‌های کوچک قدرتمند شرط اولیه بسیج وسیع‌تر شهروندان ناراضی به حساب می‌آید.

- «رابرت مارش» (۲۰۰۳) در تحقیقی با عنوان «سرمایه اجتماعی، گوانخی^۸ و مسیر دمکراسی در تایوان» به بررسی مسیر دمکراتیزاسیون در تایوان می‌پردازد؛ تایوان جهت آزمون این فرضیه، یک کشور استراتژیک به حساب می‌آید؛ چراکه در طی دو دهه از کشوری اقتدارگرا به یک کشور دمکراتیک چند حزبی تبدیل شد. با اتکا به شاخص‌های بین‌المللی در فاصله سال‌های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۷ م. دمکراسی در حال رشد بود و مشارکت اجتماعی سیر نزولی طی کرده بود. نگارنده مقاله معتقد است مشارکت اجتماعی به لحاظ فرهنگی در این جامعه متفاوت از الگوی جهانی بوده است. با مرور تحقیقات پیشین و تئوری‌های موجود در زمینه موضوع پژوهش حاضر اشاره به یک نکته بسیار حائز اهمیت است. تئوری‌ها و تحقیقات تجربی مرور شده هرچند هر یک از منظرهای متفاوت ارتباط سرمایه اجتماعی با توسعه اقتصادی و سیاسی را نشان می‌دهند، اما درجه ارتباط بین این عوامل را که به نوعی موضوع اصلی پژوهش حاضر است، به کل نادیده گرفته‌اند؛ از این‌رو، هرچند این ادبیات در بخش اصلی (بررسی تجربی) به نوعی مسیر کلی تحقیق را روشن می‌کند، اما نمی‌تواند در پاسخ‌دهی به پرسش اصلی پژوهش کافی باشد. به زبان ساده‌تر، هرچند این تئوری‌ها و تحقیقات پیشین از سودمندی مفهوم سرمایه اجتماعی دفاع کرده‌اند، اما هیچ‌کدام سخنی در مورد حدنصاب لازم سرمایه اجتماعی جهت تأثیرگذاری بر توسعه اقتصادی و سیاسی به میان نیاورده‌اند؛ از این‌رو در ادامه با اتکا به این ادبیات جهت پاسخ‌گویی به پرسش پژوهش از آزمون‌های آماری استفاده خواهد شد.

۳. روش‌شناسی

پژوهش حاضر جهت پاسخ‌گویی به پرسش پژوهش از روش تحلیل ثانوی (با اتکا به داده‌های موجود از بانک‌های متعدد اطلاعاتی) استفاده می‌کند. جهت سنجش توسعه اقتصادی از سه شاخص کیفیت اقتصاد^۹، کیفیت زندگی شهروندان^{۱۰} و دسترسی به بازار^{۱۱} استفاده شد. توسعه سیاسی با سه شاخص حاکمیت قانون^{۱۲}، آزادی فردی^{۱۳} و امنیت^{۱۴} مورد سنجش قرار گرفت؛ و در نهایت سرمایه اجتماعی به واسطه سه شاخص مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و دیگرخواهی عملیاتی شد. داده‌های موردنیاز دو متغیر توسعه سیاسی و اقتصادی از وب‌سایت <https://www.prosperity.com> اخذ شده است (لازم به ذکر است که وب‌سایت مذکور، خود به جمع‌آوری داده‌های مورد اشاره اقدام نکرده و هر یک از شاخص‌های مذکور را از منابع متعدد می‌گیرد. شاخص‌های اقتصادی عمدتاً از بانک جهانی^{۱۵}، شاخص آزادی فردی از گزارش‌های خانه آزادی^{۱۶}، شاخص سلامت از سازمان بهداشت جهانی^{۱۷}، و شاخص

حاکمیت از گزارش شاخص جهانی حاکمیت^{۱۸} به دست آمده است. داده‌های مربوط به شاخص سرمایه اجتماعی نیز از پیمایش جهانی ارزش‌ها و نگرش‌های جهانیان^{۱۹}، اخذ شده است.

باتوجه به سطح تحلیل (کشورها) پژوهش حاضر روش نمونه‌گیری تا حدودی متفاوت از پیمایش‌های معمول بود. با توجه به اهمیت سطح توسعه کشورها، تلاش شد تا با در نظر گرفتن شاخص توسعه انسانی به عنوان مبنای نمونه‌گیری از تمام رده‌های این شاخص تعدادی به نسبت مساوی برای تحلیل انتخاب شود؛ به این ترتیب، باتوجه به محدودیت داده‌های بین‌المللی تصمیم گرفته شد از هر یک طبقات شاخص توسعه انسانی (بسیار بالا، بالا، متوسط و پایین) حداقل ۲۰ کشور مورد بررسی قرار گیرد؛ نمونه مورد بررسی نهایی به ۱۰۵ کشور رسید.^{۲۰}

۴. یافته‌های پژوهش

جدول ۱، هم‌بستگی مرتبه صفر بین متغیرهای مختلف تحقیق را نشان می‌دهد. مطابق جدول ۱، متغیر سرمایه اجتماعی با تمام شاخص‌های توسعه اقتصادی و سیاسی هم‌بستگی معنی‌دار دارد؛ این امر به معنای تأثیرگذاری این متغیر در توسعه اقتصادی و سیاسی است. جالب این‌که این متغیر نه تنها به صورت مستقیم بر همه شاخص‌های توسعه تأثیرگذار است، بلکه به صورت غیرمستقیم نیز، بر نوع رابطه بین توسعه اقتصادی و سیاسی نیز تأثیرگذار است. جدول ۲، ارتباط بین شاخص‌های توسعه اقتصادی و سیاسی را پس از کنترل اثر متغیر سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد. مطابق نتایج آزمون هم‌بستگی پیرسون جزئی^{۲۱}، در تمام مقایسه‌ها، رابطه پس از حذف متغیر سرمایه اجتماعی کمتر شده است؛ به این معنا که بخشی از این هم‌بستگی به واسطه متغیر سرمایه اجتماعی است.

- حال که ثابت شد سرمایه اجتماعی به نوعی بر توسعه سیاسی و اقتصادی تأثیرگذار است (و درحقیقت سودمند است)، پرسش دوم این است که چه حدودی از سرمایه اجتماعی جهت تأثیرگذاری بر توسعه اقتصادی و سیاسی ضروری است؟

جهت پاسخ‌گویی به این پرسش لازم بود نقاط برش سرمایه اجتماعی با استفاده از آزمون ROC مشخص شود. با اتکا به تحقیقات متعدد انجام یافته در سطح بین‌المللی، و استفاده از آزمون ROC سه بازه برای سرمایه اجتماعی مشخص شد. بازه اول که از نمره فرضی صفر تا ۴۶ را شامل می‌شد، سرمایه اجتماعی پایین، از نمره ۴۶/۰۱ تا ۶۷ متوسط، و بالاتر از ۶۷/۰۱ سرمایه اجتماعی بالا نام‌گذاری شد (جدول ۳).

پس از مشخص شدن نقاط برش توسط نرم‌افزار، جهت پاسخ‌گویی به پرسش

جدول ۱: ضرایب هم‌بستگی شاخص‌های توسعه سیاسی و اقتصادی با سرمایه اجتماعی (نگارندگان، ۱۴۰۰).
 Tab. 1: Correlation coefficients of political and economic development indicators with social capital (Authors, 2020).

آزادی فردی	امنیت	حاکمیت	کیفیت زندگی	دسترسی به بازار	رشد اقتصادی	سرمایه اجتماعی	شاخص‌ها	
							ضریب پیرسن	معنی‌داری
						۱	ضریب پیرسن	سرمایه اجتماعی
						۰	معنی‌داری	اجتماعی
					۱	۰/۶۴**	ضریب پیرسن	رشد اقتصادی
					۰	۰/۰۰۰	معنی‌داری	
				۱	۰/۹۱**	۰/۶۱**	ضریب پیرسن	دسترسی به بازار
				۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی‌داری	
			۱	۰/۹۲**	۰/۸۱**	۰/۵۴**	ضریب پیرسن	کیفیت زندگی
			۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی‌داری	
		۱	۰/۷۴**	۰/۸۶**	۰/۸۱**	۰/۶۸**	ضریب پیرسن	حاکمیت قانون
		۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی‌داری	
	۱	۰/۷۴**	۰/۶۴**	۰/۶۸**	۰/۶۷**	۰/۵۷**	ضریب پیرسن	امنیت
	۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی‌داری	
۱	۰/۶۸**	۰/۸۶**	۰/۵۴**	۰/۶۲**	۰/۵۸**	۰/۵۴**	ضریب پیرسن	آزادی فردی
۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی‌داری	

پژوهش لازم بود مقادیر سرمایه اجتماعی در نقاط مشخص شده با هر یک متغیرهای مستقل مورد بررسی قرار گیرد، تا مشخص شود کدام یک از بازه‌های سرمایه اجتماعی حقیقتاً بر شاخص‌های متعدد توسعه تأثیرگذارند. برای این کار از سه بازه نمره به دست آمده به واسطه آزمون ROC استفاده شد؛ به این معنا که نمره هر یک از این بازه‌ها به لحاظ شاخص‌های مختلف توسعه اقتصادی و توسعه سیاسی با یک دیگر مقایسه شد. برای انجام این کار از آزمون آنالیز واریانس استفاده شد. مطابق جدول ۴، میانگین نمره برش‌های سوم تمام متغیرهای مستقل مورد بررسی، تفاوت معنی‌داری با دو برش اول و دوم داشتند و میانگین نمره دو برش اول و دوم، تفاوت معنی‌داری در هیچ یک از متغیرهای وابسته از خود نشان نداد؛ به این معنا که سرمایه اجتماعی صرفاً زمانی می‌تواند به عنوان عاملی در توسعه سیاسی و اقتصادی تأثیرگذار باشد که از نمره بالایی برخوردار باشد؛ از این رو، نمره سرمایه اجتماعی در محدوده‌های پایین و متوسط عملاً چندان تأثیرگذاری در سطح توسعه نخواهد داشت.

جدول ۲: ضرایب هم‌بستگی جزئی شاخص‌های توسعه سیاسی و اقتصادی با کنترل متغیر سرمایه اجتماعی (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Tab. 2: Partial correlation coefficients of political and economic development indicators with social capital variable control (Authors, 2020).

آزادی فردی	امنیت	حاکمیت	کیفیت زندگی	دسترسی به بازار	رشد اقتصادی	شاخص‌ها	
						ضریب پیرسن	رشد اقتصادی
					۱	ضریب پیرسن	رشد اقتصادی
					۰	معنی داری	
				۱	۰/۸۴***	ضریب پیرسن	دسترسی به بازار
				۰	۰/۰۰۰	معنی داری	
			۱	۰/۸۹***	۰/۷۱***	ضریب پیرسن	کیفیت زندگی
			۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی داری	
		۱	۰/۵۶***	۰/۷۶***	۰/۷***	ضریب پیرسن	حاکمیت قانون
		۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی داری	
	۱	۰/۵۸***	۰/۴۸***	۰/۵۱***	۰/۴۹***	ضریب پیرسن	امنیت
	۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی داری	
۱	۰/۵۳***	۰/۷۶***	۰/۳۵***	۰/۴۳***	۰/۳۷***	ضریب پیرسن	آزادی فردی
۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	معنی داری	

جدول ۳: نقاط برش سرمایه اجتماعی (نگارندگان، ۱۴۰۰).
Tab. 1: social capital cutoff points (Authors, 2020).

نقاط برش			شاخص
۶۷-۱۰۰ (بالا)	۴۶-۶۷ (متوسط)	۰ تا ۴۶ (پایین)	سرمایه اجتماعی

جدول ۴: آزمون آنالیز واریانس متغیر مستقل (سرمایه اجتماعی) با تک‌تک شاخص‌های متغیرهای وابسته (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Tab. 4: ANOVA test of the independent variable (social capital) with each indicator of the dependent variables (Authors, 2020).

معنی‌داری	تفاوت میانگین	الگوی مقایسه	متغیر مستقل	متغیر وابسته
۰/۳۱	-۸/۷۱*	۲*۱	سرمایه اجتماعی	رشد اقتصادی
۰/۰۰۰	-۳۱/۷*	۳*۱		
۰/۰۰۰	-۲۳/۱	۳*۲		
۰/۱۱	-۲۱/۰۱	۲*۱		دسترسی به بازار
۰/۰۰۰	-۴۸/۲۱	۳*۱		
۰/۰۰۰	-۲۷/۲۷	۳*۲		
۰/۲۱	-۲۱/۸۲	۲*۱		کیفیت زندگی
۰/۰۰۰	-۴۷/۵۸	۳*۱		
۰/۰۰۰	-۲۵/۷۶	۳*۲		
۰/۱۹	-۱۷/۹	۲*۱		حاکمیت قانون
۰/۰۰۰	-۵۰/۳۲	۳*۱		
۰/۰۰۰	-۳۲/۴۱	۳*۲		
۰/۰۵	-۲۶/۰۴	۲*۱		امنیت
۰/۰۰۰	-۴۷/۱۹	۳*۱		
۰/۰۰۰	-۲۱/۱۴	۳*۲		
۰/۱۲	-۱۸/۳	۲*۱		آزادی فردی
۰/۰۰۰	-۴۷/۹۲	۳*۱		
۰/۰۰۰	-۲۹/۶۲	۳*۲		

۵. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر از ابتدا به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش بود که چه درجه‌ای از سرمایه اجتماعی را می‌توان مطلوب دانست؟ آیا صرف اتکا به حد وسط نمره این متغیر، جهت مطلوب دانستن آن کافی است؟ (کاری که امروزه در مورد بسیاری از مفاهیم

علوم اجتماعی انجام می‌شود). پاسخ‌گویی به این پرسش در دو گام انجام شد: در گام اول، به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و شاخص‌های متعدد توسعه سیاسی و اقتصادی پرداخته شد. هدف از این کار بررسی این موضوع بود که آیا واقعاً سرمایه اجتماعی در کلیت خود دارای سودمندی واقعی هست یا نه. بررسی این سودمندی در دو بُعد انجام شد.

- مرور نظریات و تحقیقات تجربی؛

- انجام آزمون آماری با اتکا به داده‌ها و اطلاعات موجود در این زمینه.

همان‌گونه که نشان داده شد هم نظریات متعدد در رشته‌های مختلف (از اقتصاد و جامعه‌شناسی تا علوم سیاسی و حقوق) به لحاظ نظری بر این رابطه تأکید دارند و هم تحقیقات تجربی بسیاری این رابطه را تأیید می‌کند؛ اما پژوهش حاضر به این حد بسنده نکرده و با جمع‌آوری داده‌های آماری حاصل از تحقیقات متعدد بین‌المللی و با استفاده از آزمون‌های آماری هم‌بستگی و هم‌بستگی جزئی، این رابطه را مجدد مورد بررسی قرار داد. مطابق نتایج، این رابطه هم‌چنان با قدرت تأیید شد؛ به این معنا که سرمایه اجتماعی یکی از عامل‌های مهم در دستیابی به توسعه اقتصادی و سیاسی در جوامع امروز می‌باشد.

تا اینجای کار در واقع به نوعی سودمندی مفهوم سرمایه اجتماعی نشان داده شد؛ اما پرسش اصلی این است که حال که سرمایه اجتماعی برای جامعه مطلوب است، چه میزان از سرمایه اجتماعی جهت تأثیرگذاری مطلوب بر جامعه ضروری است؟ به عبارتی عملیاتی‌تر، چه درجه‌ای از سرمایه اجتماعی جهت ارتقای توسعه اقتصادی یا سیاسی ضروری است؟ آیا همان‌گونه که برخی از سیاسیون قصد دارند نشان دهند، برخورداری از حد متوسط شاخص سرمایه اجتماعی برای یک جامعه کافی است؟ جهت بررسی این امر از آزمون ROC برای تعیین نقاط برش و از آزمون آنالیز واریانس جهت بررسی معنی‌داری تفاوت توسعه اقتصادی و سیاسی در سطوح مختلف سرمایه اجتماعی استفاده شد. مطابق آزمون ROC سه بازه، مشخص شد (۰ تا ۴۶ پایین)، (۴۶-۶۷،۰۱-۶۷،۰۱ (متوسط)، (۶۷،۰۱-۱۰۰ (بالا)).

اما بنا به نتایج آزمون آنالیز واریانس، تفاوت میانگین هیچ‌یک از شاخص‌های توسعه در بازه پایین و متوسط تفاوت معنی‌داری نداشت؛ به عبارتی میزان سرمایه اجتماعی در کشورهایی که دارای توسعه اقتصادی و سیاسی نسبتاً بالا هستند، غالباً بالای ۶۷ (از ۱۰۰ نمره) بوده است. به این معنا که حتی برخورداری از نمره متوسط در سرمایه اجتماعی جهت مطلوب دانستن آن کافی نیست.

این نتیجه، پیامی روشن در مورد جامعه ایران دارد و آن این‌که با وضعیت فعلی

سرمایه اجتماعی (بسته به زمان و متولی تحقیق نمره ۹ تا ۱۱ از ۲۰ نمره) نمی‌توان چندان به توسعه اقتصادی و سیاسی در آینده‌ای نزدیک دلخوش بود؛ البته قاعده فوق مختص سرمایه اجتماعی نبوده و درمورد بسیاری از مفاهیم علوم اجتماعی (امنیت، قانون‌گرایی، نظم اجتماعی، رضایت‌مندی و...) صدق می‌کند. گویا عدم تدقیق مفاهیم علوم اجتماعی و سهل‌انگاری در مشخص کردن نقاط برش، تفسیر دلخواهی از اعداد و ارقام را نیز مخصوصاً برای سیاستمدارانی که به هر نحو قصدکسب مشروعیت دارند را آسان کرده است. شفاف‌سازی و رفع ابهام در این زمینه قبل از هر کسی به عهده محققان اجتماعی است.

سپاسگزاری

از داوران و مدیر داخلی مجله پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر کمال تشکر را داریم.

مشارکت درصدی نویسندگان

مشارکت هر دو نویسنده در نگارش مقاله برابر (۵۰ درصد) بود.

تعارض منافع

به موجب این توافقنامه، نویسنده مسئول مقاله از جانب سایر نویسندگان اعلام می‌کند که در رابطه با انتشار مقاله ارائه شده آن‌ها به‌طور کامل از چالش‌های اخلاق نشر نظیر سرقت علمی / ادبی، سوء رفتار، جعل داده‌ها و یا ارسال و انتشار دوگانه پرهیز کرده‌اند. به علاوه، برای انتشار این اثر منافع تجاری وجود ندارد و نویسندگان در قبال ارائه اثر خود وجهی از مؤسسه یا شخص ثالثی دریافت نکرده‌اند.

پی‌نوشت

1. Receiver Operating Characteristic
2. OECD measurement of social capital
3. Global social capital survey
4. Social capital in the UK
5. Measuring social capital in Australia

۶. جهت محدودتر شدن موضوع تحقیق صرفاً توسعه در دو بُعد مطرح شده است.

۷. هرچند تحقیقات بسیاری به بررسی این روابط پرداخته‌اند، اما در پژوهش حاضر به جهت تعدد شاخص‌ها این آزمون‌ها به صورت یک جا و با اتکا به تئوری‌های موجود در بخش ادبیات نظری انجام می‌شود.

8. Guanxi
9. Economic Quality
10. Living Conditions
11. Market Access and Infrastructure

12. Rule of Law
13. Personal Freedom
14. Safety & Security
15. World Bank
16. Freedom House
17. World Health Organization
18. Worldwide Governance Indicators
19. World Value Survey

۲۰. سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، استرالیا، دانمارک، سوئد، ایرلند، آلمان، هلند، فنلاند، سنگاپور، بلژیک، نیوزلند، کانادا، لیختن‌استاین، کوکزامبورگ، انگلیس، ژاپن، کره جنوبی، آمریکا، اسرائیل، اسلوانی، اتریش، امارات متحده عربی، اسپانیا، فرانسه، قبرس، ایتالیا، استونی، جمهوری چک، یونان، لهستان، بحرین، لیتوانی، عربستان سعودی، پرتغال، کرواسی، شیلی، قطر، اسلواکی، مجارستان، آرژانتین، ترکیه، کویت، آلبانی، بلغارستان، سریلانکا، ایران، اوکراین، مقدونیه، چین، جمهوری دومینیک، کوبا، پرو، ارمنستان، مکزیک، برزیل، کلمبیا، مالدیو، الجزایر، آذربایجان، ترکمنستان، اکوادور، مصر، تونس، فیجی، ازبکستان، اردن، پاراگوئه، آفریقای جنوبی، لبنان، اندونزی، ویتنام، فیلیپین، بولیوی، قرقیزستان، ونزوئلا، عراق، تاجیکستان، مراکش، السالوادور، هند، سودان جنوبی، چاد، نیجر، جمهوری آفریقای مرکزی، گینه، سیرالئون، یمن، موزامبیک، مالی، کنگو، اریتره، اتیوپی، کامبیا، سودان، سنگال، مالاوی، اوگاندا، بنین، رواندا، نیجریه، هائیتی، افغانستان.

21. Partial Correlation

کتابنامه

- سازمان امور اجتماعی وزارت کشور، (۱۳۹۷). «سنجش سرمایه اجتماعی کشور، تهران». به سفارش: مرکز ملی رصد اجتماعی وزارت کشور، مدیر علمی طرح: رضا صفری شالی.
- سازمان امور اجتماعی وزارت کشور، (۱۳۹۴). «سنجش سرمایه اجتماعی کشور». به سفارش: مرکز ملی رصد اجتماعی، مدیر علمی طرح: رضا صفری شالی.
- مرکز تحقیقات سازمان صدا و سیما، (۱۳۹۶). «سنجش سرمایه اجتماعی در کشور، تهران». سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مدیر علمی طرح: فرهاد باباخانی.
- مرکز تحقیقات سازمان صدا و سیما، (۱۳۹۸). «سنجش سرمایه اجتماعی در کشور». تهران: سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مدیر علمی طرح، فرهاد باباخانی.

- Broadcasting Research Center of Islamic Republic of Iran. (2018). "Measuring social capital in Iran". Project Manager, babakhani, F., (In Persian)
- Broadcasting Research Center of Islamic Republic of Iran. (2020). "Measuring social capital in Iran". Project Manager, babakhani, F. (In Persian)
- Coleman, J. S., (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital". *American Journal of Sociology*, 94: S95-S120. <https://doi.org/10.1086/228943>
- Dahl, F.; Muringani, J. & Rodríguez-Pose, A., (2021). "Social Capital

and Economic Growth in the Regions of Europe”. *CEPR Discussion Paper*. doi.10.1177/0308518X211000059

- Fatton, Robert, Jr., (1995). “Africa in the Age of Democratization: The Civic Limitations of Civil Society”. *African Studies Review*. 38: 67- 99. doi. org/10.2307/525318

- Finifter, A., (1974). “The Friendship Group as a Protective Environment for Political Deviants”. *American Political Science Review*, 68: 607-25. <https://doi.org/10.2307/1959508>

- Forrest, R. & Ade Kearns, A., (2001). “Social Cohesion, Social Capital and the Neighborhood”. *Urban Studies*, 38, 12: 2125-2143. doi. org/10.1080/00420980120087

- Fukuyama, F., (1999). *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. New York: Free Press.

- Grootaert, C., (1999). “Social capital, household welfare, and poverty in Indonesia”. *World Bank Policy Research Working Paper*, 2148. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-2148>

- Habermas, J., (1989). “The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society”. Cambridge, MA: MIT Press.

- Marsh, R., (2003). “Social Capital, Guanxi, and the Road to Democracy in Taiwan”. *Comparative Sociology*, 2(4): 575-604. doi. org/10.1163/156913303322661874

- Marwell, G. & Oliver, P., (1993). *The Critical Mass in Collective Action: A Micro- Social Theory*. New York: Cambridge University Press.

- Ministry of Interior Social Affairs Organization (2016). “Measuring social capital in Iran”. Commissioned by the National Social Monitoring Center of the Ministry of Interior, Project Manager, Babakhani, F. (in Persian)

- Ministry of Interior Social Affairs Organization, (2019). “Measuring social capital in Iran”. Commissioned by the National Social Monitoring Center of the Ministry of Interior, Project Manager, Safari Shali, R. (in Persian)

- Montesquieu, C., (1989). “The Spirit of the Laws”. Translated and edited by: A. M. Cohler, B.; Millerm, & Stone, H., Cambridge, England: Cambridge University Press.

- Muller, N. & Mitchell A., (1994). “Civic Culture and Democracy: The

Question of Causal Relationships”. *American Political Science Review*, 88: 635-52. doi.org/10.2307/2944800

- Nasution, A.; Rusliadi, E.; Juanda, B. & Hadi, S., (2014). “Dampak modal sosial terhadap kesejahteraan Rumah Tangga Perdesaan di Indonesia [The impact of social capital against the welfare of rural households in Indonesia]. *MIMBAR, Jurnal Sosial dan Pembangunan*, 30(2): 137-148. doi.org/10.29313/mimbar.v30i2.593

- Oberschall, A., (1993). “Social Movements: Ideologies, Interests, and Identities”. New Brunswick, NJ: Transaction of effective human interaction. First published, Blackwell Publishing.

- Paxton, P., (2002). “Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship”. *American Sociological Review*, 67, 2: 254-277. doi.org/10.2307/3088895

- Putnam, R. D., (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.

- Rupasingha, A. & Freshwater, D., (2000) “social capital and economic growth: A county-level analysis”. *Journal of agricultural and applied economics*, 32 (3): 565-572. [Doi.org 10.1017/S1074070800020654](https://doi.org/10.1017/S1074070800020654)

- Scott, J. C., (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Sen, A., (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press

- Sullivan, B. A.; Snyder, M. & Sullivan, J. L., (2008). *Cooperation the political psychology of effective human interaction*. Blackwell Pub.

- Wallis, J.; Killerby, P. & Dollery, B., (2004). “Social Economics and Social Capital”. *International Journal of Social Economics*, 31(3): 239-258. [doi.org 10.1108/03068290410518238](https://doi.org/10.1108/03068290410518238)

- Wetterberg, A., (2005). *Crisis, social ties, and household welfare: Testing social capital theory with evidence from Indonesia*. World Bank Office, Jakarta

- Whiteley, P. F., (2000). “Economic Growth and Social Capital”. *Political Studies*, 48(3): 443–466. doi.org/10.1111/1467-9248.00269.